

JAARBOEK

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

XIV. 1927.

AMSTERDAM

JOHANNES MÜLLER

1927.

Gildepenningen.

I. De penning van de St. Erasmus-Linnenweversbus te Delft.

Of DIRKS¹⁾ ooit wel bevredigd was met de toeschrijving van den op plaat LXXXV onder No. 8 van zijn werk afgebeelden penning aan 's-Hertogenbosch? Op pag. 21, Deel II, zegt hij dat „sommigen” hem aan den Bosch toekennen en beschrijft hem (voorhanden in de verzamelingen MASCHHAUPT en Jhr. v. D. BOGAERDE) aldus:

Voorzijde: Een links gewende Bisschop met geopend misboek in zijn hand, tusschen twee *vasplanten*(?).

Omschrift: BOSSE · ST. ER. LINDEWEVERS.

Keerzijde: Twee kruiselings over elkander geplaatste Weversspoelen onder één kroon. Daar onder een gildennummer (67).

Omschrift: IVZ · WVZ · HVA · 1667 en een lange *vasplant*.

Blijkens zijn noot op dezelfde pagina aarzelt DIRKS reeds dadelijk: „men kan”, zegt hij, „welligt beter lezen: S(anc)t(us) Er(. . . .)? *Lindewevers*, Bosse. Doch het Weversgild te 's Bosch had een altaar aan

¹⁾ Mr. JACOB DIRKS. *De Noord-Nederlandsche Gildepenningen wetenschappelijk beschreven en Historisch afgebeeld*. Haarlem 1878. 2 dln. met atlas.

St. Severus of *St. Verus* gewijd, welken wij in dien *St. Er*(. . . .)? niet herkennen”.

In de nalezingen (Deel II. pag. 40) echter wordt DIRKS toch nog positiever met zijn toekenning. MINARD VAN HOOREBEKE¹⁾ toch las in plaats van „*Bosse St. Er Lindewevers*” *Bosse Ster* en dit was voor DIRKS een reden om zijn gissing te doen vervallen! MINARD’S omschrift op de Kz. luidt: *Ary Leytens 1719*. In het veld: 139. Men ziet — aldus DIRKS, thans geheel voor de toeschrijving aan de bisschopsstad gewonnen, — uit dit nummer, hoe talrijk de Wevers in ’s-Hertogenbosch waren.

Nu had ik reeds lang voor mij zelf uitgemaakt (het exemplaar no. 489 uit de veiling SCHULMAN 9 Dec. 1924, vroeger in de collectie LOMBAERTS, is in mijn bezit), dat *St. ER*. niet anders kon beteekenen dan *St. ERASMUS*. Deze kleine trouvaille bleef echter rusten totdat ik in het Gemeentemuseum te Delft (Cat. IV. A. pag. 17 No. 14)²⁾ terugvond den door MINARD beschreven penning met den naam LEYTENS. Hoe deze penning in dat Museum gekomen is, wist men mij niet te zeggen. Doch daar beweerde men, dat de penning te Delft thuis behoorde. Ik constateerde nog, dat MINARD ten onrechte las LEYTENS, want de penning te Delft luidt LEYTINS, en dat voorts in den museumcatalogus de penning abusievelijk wordt omschreven met het jaartal 1712; het Delftsche exemplaar draagt 1719 tot jaartal.

1) L. MINARD VAN HOOREBEKE. *Description de néreaux et autres objets anciens des gildes et corps de métiers* etc. Gand 1877—79. 3 vol.

2) *Catalogus van het Gemeente-Museum te Delft*. Delft 1905.

Terug naar DIRKS (Deel I pag. 212) las ik, dat hij zich beklaagt over den geringen oogst van gildepenningen, dien men in Delft kan opdoen en dat hij daartoe toch wel moeite heeft aangewend (pag. 214). Doch op pag. 215, als hij de Delftsche penningen beschrijft, noemt DIRKS een „stuk” van 19 Decb. 1570, blijkens hetwelk de navolgende gilden iets aan de kerkmeesters der Nieuwe kerk betaalden: het *St. Erasmus- of Linnenweversgild* — een niet genoemde som, *ad libitum* als een arm gilde zijnde (!). Ik kon dus geen andere gevolgtrekking maken, dan dat DIRKS, de Bossche gildepenningen beschrijvend, aan dat Delftsche gilde der linnenwevers niet meer gedacht heeft.

Wat is dat voor een „stuk”, dat DIRKS, zonder de bron ervan te vermelden, noemt? Bij VAN BLEYSWIJCK ¹⁾ lezen wij (pag. 259), dat een aantal gilden na den beeldenstorm niet of nauwelijks bijdroegen tot het herstel der kerken of tot het doen lezen van missen, zoodat op 19 December 1570 Burgms. en Regeerders op verzoek der kerkmeesters bevelen dat „totden dienstē van den eersten Misse ende reparatie van de voirsz. Nieuwe Kerck . . . het sinte Erasmus wesende der Linne-Wevers Gilde sal alle Jaers in handen als voeren opbrengen 't gundt sy-luyden wt heure Reeckeninghe ontberen sullen moeghen” ²⁾. Dat was dus na den beeldenstorm. In Augustus 1566 hadden de gilden uit de

1) D. VAN BLEYSWIJCK. *Beschryvinge der Stadt Delft*. Delft 1667.

2) Deze ordonnantie kon ik in origineel niet in handen krijgen; VAN BLEYSWIJCK echter geeft haer in extenso. Ook noemt hij (pag. 246) het Sint Erasmus Gilde — die Linde Wevers — als voorkomende op een lijst van gilden, die met de N. Kerck iets hadden uit te staan.

kerken en kloosters al hun schatten doen weghalen¹⁾; de beeldenstorm verliep te Delft niet al te gruwelijk en in October 1566 werd de nieuwe religie al getolereerd²⁾. In 1570 wordt het Linnenweversgilde te Delft dus nog genoemd naar zijn beschermheilige ST. ERASMUS (Delft ging in 1572 over): de *gildenbrief* van 1583, dien ik in het *Delftsche Keurenboek* aantrof (III, 350) noemt dien heilige reeds niet meer, evenmin als de brief van de linnenweversbus van 1662 (*Keurenboek* VIII 165). Dat echter in vroeger dagen ST. ERASMUS te Delft vereerd werd, leert BOUTET³⁾; volgens hem had de SINT HYPPOLYTUS- of Oude Kerk een altaar aan dien heilige gewijd, staande in het koor van de H. Maagd en aan dat altaar was een vicarie verbonden⁴⁾. De vereering door dit linnenweversambacht komt dezen, overigens niet zoo zéér bekenden, heilige toe: zijn marteldood toch bestond hierin, dat men hem met een haspel of garenwinder de darmen uit het opengesneden lijf wond⁵⁾. Vandaar dan ook, dat hij met dit attribuut wordt afgebeeld, o.a. door MATTHIAS GRÜNEWALD (S.S. ERASMUS en MAURITIUS, in de Oude Pinakothek te München⁶⁾.

¹⁾ MR. J. SOUTENDAM. *Beeldstormerij te Delft in Augustus en October 1566, Bijdragen v. Vad. Gesch. en Oudheidk.*, N. R. IX, pag. 176.

²⁾ MR. SOUTENDAM. t. a. p. pag. 173.

³⁾ BOUTET. *Beschrijving der stad Delft*. Delft 1729. pag. 145.

⁴⁾ J. HUIZINGA. *Erasmus*. Haarlem 1924, pag. 7: Sint ERASMUS was een der veertien Noodhelpers, wier vereering juist in de vijftiende eeuw zoo sterk de gemoederen bezighield.

⁵⁾ M. LIEFMANN. *Kunst und Heilige*. Jena 1912, pag. 116/7; KARL KÜNSTLE, *Ikongraphie der Heiligen*. Freiburg 1926, pag. 211 e.v.

⁶⁾ H. H. JOSTEN. *Matthias Grünewald*. Bielefeld en Leipzig 1913, pag. 84.

De brief van de linnenweversbus schrijft het bestaan van vier hoofdlieden voor; daarmee klopt dus het aantal afgekorte namen, die op de penningen voorkomen. Dat op DIRKS' afbeelding slechts drie namen zijn afgekort schrijf ik hieraan toe, dat hem een slechte afbeelding door dezen of genen is toegezonden. Ik acht het zeer onwaarschijnlijk, dat DIRKS te Delft persoonlijk onderzoekingen heeft gedaan, anders had hij daar wel meer materiaal verzameld. Hij zoude zeer zeker bemerkt hebben, dat de naam ARY LEYTINS te Delft thuis behoort: immers in het *Delftsche Heerenboekje* van het jaar 1721 komt een ARI LITENS voor onder de vier hoofdlieden, zool niet van de busse (die worden in dien almanak niet genoemd) dan toch van het linnenweversgilde; de gildeknecht heet dan REINIER LITENS. De penning in 't Delftsche museum behoort dus onbetwistbaar thuis bij de Delftsche linnenweversbus. Had deze LEYTINS of LITENS in 1719 zulk een positie, dat hij een penning ten eigen name voluit bezat? De overige penningen toch dragen steeds vier afgekorte namen in het randschrift der keerzijde. Ook zoude DIRKS het *Delftsche* linnenweversgilde nooit tot een arm gild bestempeld hebben; dat in de keur van 1570 aan dit gild geen bepaalde som te betalen werd bevolen bewijst ten deze eerder het tegendeel.

Hoe de op de penningen afgekorte namen voluit luiden kon ik niet verder uitvorschen. De bescheiden betreffende de busse zijn niet talrijk; een lijst van hoofdlieden ontbreekt. In 1721 is blijkens het *Delftsche Heerenboekje* zekere MELCHIOR DE LOURE hoofdman van het gild; is deze de M. D. L., die vermeld staat op den

penning van de bus van 1721, die hier is afgebeeld (Plaat III. 2)?

Het zal echter den lezer treffen, dat de beide hier afgebeelde penningen (uit mijn verzameling) onderling zéér verschillen in graveering en afwerking. Die van 1698 (Plaat III. 1.) is zeer fraai en zorgvuldig vervaardigd; die van 1721 kenmerkt zich door een primitieve onbeholpenheid. Eenzelfde ervaring deed ik op bij het twintigtal penningen, dat nog te Delft berust bij de tegenwoordige Hoofdlieden der busse (plus vier stuks in hun persoonlijk bezit). Want deze bus bestaat nog steeds als vereeniging van ziekenzorg en tot het verleenen van uitkeering bij overlijden. Het Bestuur was zoo vriendelijk mij zijn voorraad te toonen: de penningen loopen van 1671 tot 1721. Hoe ouder de penningen zijn, hoe zorgvuldiger zij zijn afgewerkt, vooral is dit het geval met die van de jaren 1671 en 1698. Het Bestuur bezit twee stuks van 1719 den naam van *ARY LEYDINS* dragend. Voorts berust bij de Hoofdlieden een geschilderd bord in lijst, waarop, als wapen der busse, de twee gekruiste weversspoelen onder een kroon voorkomen en het jaartal 1622 als jaar van oprichting. De namen der Hoofdlieden staan erop vermeld beginnend met 1822, zoodat het wapenbord waarschijnlijk als jubileumgeschenk gediend heeft.

Men zoude bij de Hoofdlieden der Delftsche bus vreemd opkijken als men hoorde van *DIRKS'* toeschrijving van den penning aan 's-Hertogenbosch en de daaruit voortgevloede indeeling bij die stad in wel alle veilingscatalogi. Dat de in bisschoppelijk gewaad afgebeelde geestelijke *ST. ERASMUS* voorstelt . . . ik constateerde, dat men daarmee totaal onbekend is. Over

het raadseltje van St. ER. maakt men zich daar trouwens niet druk. Delfts' overgang in 1572 heeft de vereering van dezen patriarch en bisschop van Antiochië blijkbaar geen goed gedaan. Dat men hem in 1671 nog afbeeldde op de oudst bekende penningen en tot in 1721 bleef afbeelden — doch hoe? — pleit zeker meer voor traditiezin, dan voor heiligenvereering, want de geheimzinnige afkorting van 's mans naam — taalkundig zeker niet gebruikelijk — wijst er op, dat men den schutspatroom misschien wel zoetjesaan wilde kwijt-raken. Gelukt is dit zeker.

II. De penning van het O. L. V. B. of Kleermakersgild te Delft?

Van den hierboven beschreven penning van de linnenweversbus te Delft tot dien van het Snijders- of Kleermakersgild aldaar is slechts één stap. Hij is bij DIRKS afgebeeld (pl. CXXXV, 1) onder de gildepenningen van nog onbekende plaatsen¹⁾ en aldus omschreven (Deel II, pag. 367):

Voorzijde: Maria met het kind Jezus. *De Vijfpuntige ster van Maastricht.*

Omschrift: DE · PENNING · VANT · CLEERMAKERS · GILDE.

Keerzijde: Een geopende schaar; daartusschen een kroon en 74.

Omschrift:

∞ · G · V · ∞ · I · K · ∞ · B · K · ∞ · M · H · ∞ 1669.

Geel koper, doorboord, gegraveerd (groot 30).

¹⁾ In de *Revue de la Numismatique belge van 1859*, pag. 130, No. 198, schrijft DIRKS dezen penning toe „à quelque ville de la Zélande”.

Ik zou dezen éénen stap durven wagen en dezen penning evenzeer aan Delft willen toeschrijven, zij het met een vraagteeken totdat nadere gegevens bekend worden.

Die gegevens zijn nu:

1. in de Ordonnantie van 19 December 1570 wordt als eerste gilde genoemd „het Gilde van onse Lieuven Vrouwen Boodschap wesende die Snijders” en moet betalen „nu te Kersmisse Ao. XV^c tseuentich eerstcomende ses Carolus guldens ende voerts tot alle Kerssemisse-daghen daer aen volgende telckens gelijke ses Carolus gulden”¹⁾.

2. het type van den penning komt zeer overeen met dat van den linnenweversbuspenning; de namen der hoofdlieden zijn op dezelfde wijze in het randschrift keerzijde vermeld. Ook DIRKS²⁾ heeft de overeenkomst tusschen deze twee penningen getroffen.

3. het gelukte mij te Delft beslag te leggen op een niet onaanzienlijk aantal dezer penningen, alle in uitstekenden staat.

Mij is overigens slechts één exemplaar dezer penningen bekend, t.w. in een particuliere collectie. In de veilingscatalogi der latere jaren (VÖLCKER, LOMBAERTS, RUYS DE PEREZ, R. W. P. DE VRIES) komt hij niet voor.

Mr. ERNST POLAK.

1) VAN BLEYSWIJCK, pag. 259.

2) Deel II, pag. 21, noot 1.

1.

1.

2.

2.

3.

3.